

DOCUMENT

Les ciutats segons l'escriptor

Un viatge al món amb Josep Pla

EL TEMPS us proposa aquest estiu de fer un viatge amb Josep Pla. Un recorregut per algunes de les principals ciutats del món a través de la mirada de l'escriptor cosmopolita de Palafrugell. Lluís Bonada n'ha seleccionat aquests fragments.

Una part important de les impressions de viatges de Josep Pla, en especial els que va fer per Europa, van ser transcrits al paper imprès per primer cop durant la dècada dels anys vint. És una invitació al viatge sense moure's de casa i, alhora, una renovada invitació a llegir i relligir els llibres de Pla.

EXHIBICIONISTA

Marsella

En els anys de què parlo, abans de la segona guerra mundial era una ciutat sinistra. Tenia un interès que no durava pas gaire però que era cert. Una arribada a Marsella a les primeres hores de la nit era considerable. Era una ciutat totalment extrovertida, sense la menor intimitat, de portes enfora, exhibicionista. ¿Hi havia llavors a Europa una ciutat que produís, en el moment d'encendre's els llums, el xoc que produïa Marsella? Era quan desapareixia el calor de terra d'escudelles que tenia la ciutat a la llum del dia, la projecció de calcari dels seus

Londres.

ARXIU

Marsella.

PRATS I CAMPS

voltants erosionats, que es produïa la impressió d'esblaiment. (...) Era una ciutat d'Europa i no semblava d'Europa. Feia una olor barrejada de marisc i de saboneta de bidet, de suor humana i de perfum vulgar, de cagalló de rata i de peix fregit. La diversitat humana era molt visible tot i que la preponderància fos sempre nord-africana i llevantina. Un baf de pols semblava rodejar i irisar totes les coses. La lluna, que idealitza tantes parets, a Marsella semblava tornar-se raquífica. Era més groga i desinflada que en qualsevol altre indret.

(Sobre París i França. pàgs. 620-621.)

UN REVULSIU

Londres

Els tres quilòmetres quadrats d'edificis i de carrers que formen el cor de Londres tenen una subtil grandesa dissimulada. Sobre aquest espai, s'han dit ja totes les frases. En voler sintetitzar, Taine escriví que Londres és la Roma d'avui, i París, Atenes. ¿I si ho deixéssim estar? Abans d'arribar ací, vaig sentir dir que la ciutat i el país són tristos,

avorrits i d'una morositat profunda. Molts anglesos repeteixen el tòpic. No m'ho sembla pas. Em sembla, per contra —almenys és aquesta la meua impressió primera—, que és una ciutat que té un contacte que re-juveneix i agilitza tots els músculs. Arribar del continent a Londres és com despertar-se d'un llit en el qual heu fet un clot profund i entrar a la cambra de bany a prendre una dutxa. La dutxa us treu la nit de sobre i Londres us torna jove. És com un revulsiu, que us produeix una nova cristal·lització i, per tant, la cosa jovençana que sentiu. La sensació de trobar-vos en un món desconegut us deixa l'esperit com nou. Cert: en aquest, món, hi viuen els tòpics, els llocs comuns, les cristal·litzacions més immovibles. Però aquests llocs comuns tenen un altre to i és el to que fa la cançó. Aquest to desconegut us despulla de manies, de tics, de savieses casolanes. Són uns altres àcids, uns altres colors, és com portar el vestit a la tintoreria. Així, us sentiu rejuenit en arribar en aquest país tan vell —sentiu com una forma vella pot ésser viva.

I la causa deu ésser el riu. Teniu la sensació que la vostra finestra dona a la carretera més important del món. Veieu la gent que marxa amb la cara d'anar a algun lloc. Aquests vaixells que puguen i baixen per aquestes aigües olioses i tèrboles tenen un rumb positiu. Em sembla que a Londres hi ha una quantitat enorme de ganduls i de badocs; somnàmbuls, en canvi, molt pocs. No hi ha pas, ací, el costum de dormir dret. El que manté la vigília és potser el soroll del riu sobre la meteorologia inclement. El riu és una fletxa que marca la direcció del món. (El nord. pàgs. 58-59.)

Amsterdam.

ARXIU

Viena.

PRATS I CAMPS

Amsterdam

La ciutat d'Amsterdam té una forma ovalada i la volten collars d'aigua concèntrics. Qui us podria dir l'encís d'aquesta ciutat romàntica, molla de llums trèmuls i d'ombres bronzejades, profunda i misteriosa, grassa i viva, suau, lànguida i sàvia, perfumada d'essències d'ultramar? Hi ha a Amsterdam una barreja de coses mortes, de joventut i de maduresa, de sorolls humans i de silencis exaltats que li donen, sota un front de malenconia, un to únic i una grandesa antiga i pensarosa. L'aiguabarreig humà hi posa l'últim toc. Anguiulejant entre una població de gent tendra i blanca hi ha vuitanta mil jueus, la majoria portuguesos. Aquesta gent bruna, d'ulls negríssims, arrissada i turbulenta, és com un sofregit de ceba, cremat, escampat sobre un porcell daurat i rosa. (*El nord*, pàg. 133.)

AIGUA

Zuric

Zuric és una ciutat posada a la cua de l'ull d'un llac de litografia amb una fuga de cases sobre una cinta d'aigua que mor en el punt que la parpella del llac s'obre. Tot són aigües a Zuric. Camineu i teniu sempre una aigua que fuig al costat. Us asseieu a un cafè i sentiu el soroll de comportes que vessen. Us podeu recolzar a l'ampit dels murs i dels ponts per veure, tot fumant, sobre l'aigua, els reflexos de les coses. M'entretinc veient com s'allarga i es desdibuixa, sota l'ull d'un pont, el campanar d'un església seca i gòtica. L'aigua em causa una sensació d'instabilitat, i deu ésser per això que Zuric em sembla una vila d'anants i vients, de gent de pas, d'homes i dones les

faccions de les quals hom recorda d'una manera vaga, com posades sobre una matèria mòbil, una mica borroses. A les nits volto, pel barri de les tavernes i hi ha moments que tinc la sensació de trobar-me en un barri de port. Em vénen ganes –tanta és la il·lusió– de posar-me les mans a la butxaca del pantalon i deixar-me anar en el corrent obscur de les coses. Després veig, però, que en els sofàs dels racons dels bars, dins d'una llum sèpia i groga, hi ha uns suïssos amb coll de cel·luloide i punys rodons, avorrits, democràtics i seriosos. (*El nord*, P. 297.)

CAPITAL

Viena

Viena té una entrada única. És una capital en el sentit més biològic de la paraula. Els esforços de vuit o deu pobles obscurs oprimits durant molts segles han creat aquesta flor de perera del centre d'Europa. N'ha sortit un líquid clar, brillant, ben filtrat, deliciós.

un líquid de color ros daurat, de cabellera de noia jove rossa (Deixeu-me dir tot passant que les noies d'aquest país són una meravella. El rosat de neu de la pell tèbia és una troballa d'un gran interès). En realitat, Viena no ha tingut altra obligació que tornar-se superficial i acollidora, que saber gastar amablement els diners dels altres. N'he sabut i això ha fet que almenys no es perdés tot.

Estirada mandrosament al llarg del Danubi, voltada de la corona dels seus boscos superbs, amb l'anella del Ring girant l'agulla de la catedral de Sant Esteve, tot plegat amb un gran color de cosa seriosa. Viena és una ciutat ben feta. (*El nord*, pàg. 345.)

CREPUSCULAR

Florència

La ciutat és petita, provincial i crepuscular. Les ribes de l'Arno, generalment desertes, són d'una pedra picada duríssima i formidable. El riu té una modèstia fonamental i sembla tenir una finalitat merament decorativa. A l'hivern baixa groc i tèrbol; a l'estiu és tan prim i clar que deixa veure una sorra neta i rosada: de vegades flota, sobre l'aigua, un *fiashetto* de Chianti que bamboleja seguint riu avall. Ara, quan el riu passa per sota el Ponte Vecchio, es torna important. El pont és una peça única. Vull dir una peça de museu.

Els carrers de la Florència vella són rònecs però bonics. Els del *Risorgimento* són foscos i llòbrecs. Els de la Florència nova,

tan esbatanats, blacs i polsosos, no tenen gaire amenitat. Però tot això és ben insignificant, al costat de l'arqueologia de Florència. Aquesta arqueologia ens feia perdonar àdhuc el *Palazzo Pitti* del nostre temps, considerablement esgavellat, i els jardins de Boboli, monòtons, escanyolits i ressecats. De vegades, en dies de vents del sud, al capvespre, el campanar del *Duomo*, amb els rectangles de marbres blancs i negres, semblava tenir una qualitat de dent corcada. (*Les escales de Llevant*, pàgs. 89-90.)

GÒTIC

Siena

És una ciutat de carrers molt estrets, de corbes capricioses i vagues, empedrats amb enormes llosanes, vorejats de grans palaus gòtics d'aires monumental i guerrer. Els porxos hi són baixos; les cases, de pedres i rajols, fan uns ventres i unes inflores de gran ancianitat, les verticals cauen de pura fatiga, les parets són altes i nues, picades de finestres petites i asimètriques. Algunes treuen la parpella de la cornisa molt sortida; altres estan rematades amb barbicanes i bastions, com si fossin cases fortes. El to general és violent i tancat, però aquest gòtic –sobretot per a nosaltres, que portem el gòtic a la massa de la sang– és tan humà, la seva severitat té una tal bellesa nua i directa, el seu encarcament és tan noble i diàfan, que és inimaginable, en aquest ambient, una gravetat més ingràvida i bella, una més exacta caiguda en la gràcia de l'aire, de la terra i del cel. Un gòtic ple de gràcia... ¡És un contrasentit! En

Florència.

PRATS I CAMPS

Bolonya.

PRATS I CAMPS

tot cas, aquest és el gòtic de Siena. (*Les escales de Llevant*, pàg. 102.)

APASSIONADA

Bolonya

Bolonya és una ciutat docta i magnífica, d'una generositat inoblidable i superba. Posada al centre de la Romanya, la regió agrícola més rica d'Itàlia, Bolonya és el tipus de gran ciutat de tradició grassa i pagesa. S'hi menja admirablement. Hi ha llibreries abundants. Dóna gust passejar sota els porxos dels carrers. ¿Què es pot demanar més en aquest món? (...).

Els bolonyesos fa segles que mengen bé. Això els ha permès dedicar-se preferentment a la passió, a l'amor i al divertiment. Abans de la guerra, Bolonya tenia fama d'ésser una de les ciutats més divertides del món i la més joiosa i lleugera d'Itàlia. Hi havia una gran societat, s'hi conversava amb volubilitat sobre tots els temes, les dones tenien fama d'ésser una meravella. La pagesa del país té la cara una mica rodona, els ulls blaus, les carns fluvials i els cabells d'un or crepuscular i encès. Hi havia, tota la nit, una trentena de cafès oberts, quan a Milà a penes si n'hi havia una dotzena. Hi havia encara un centenar de persones distingides que es llevaven a les set del vespre i feien uns resopons amb el sibirisme complicat del qui potser ha meditat molt sobre l'època en què fer resopó era pecat –sobre l'època de Stendhal i de Rossini. ¿I els espectacles? El públic de Bolonya s'hi delia, era un públic segur i apassionat que tenia com tot bon coneixedor les seves manies. Ara tot això s'ha acabat: els darrers resopons, els últims

epigrames, es feren l'any 1915. Les senyores han de fer, badallant, com si juguessin el bridge, els homes s'han donat a la política i quan anuncien *El barbiere di Siviglia* i la gent s'ha de mudar la cosa pren un aire desacostumat. La Primera Guerra féu perdre a Itàlia la naturalitat que cinquanta anys de pau, de liberalisme i de llocs comuns vagament democràtics li havien donat per a un home de temperament donat a la retòrica i al manierisme com és ara l'italià, el que li va millor encara és un agnoscicisme capaç de frenar i de servir de límit a les il·lusions de la fraseologia. De llavors ençà, Bolonya ha estat la ciutat més apassionada d'Itàlia en el camp social i polític. De vegades arribà al roig blanc. (*Les escales de Llevant*, pàgs. 169-170.)

MASSISSA

Milà

Milà és una ciutat oberta, enorme, massissa, important. Posada entre el món llatí i el món germànic, es decanta una mica potser cap aquest darrer món, cap a una cosa centreeuropea molt acusada, sense tenir-ne, però, la convicció completa i, per tant, sense acabar-ne de tenir la substància i la gràcia de l'autenticitat. La llum hi té una cruesa i una aspror estranya. Al'hivern, una cruesa glacial i opaca; a l'estiu, polsosa i explosiva. Aquesta cara dura que fa la gran ciutat s'estergeix potser una mica algun dia de primavera, cap al tard, quan fatigada de treballar, els braços caiguts, la llum s'hi esfilagarsa a sobre com una vela sense vent, adormida. És un instant de fantasia. El *Duomo*, aquest botó de la gran roda urbana de Milà, aquesta cate-

dral que sembla feta expressa perquè l'admirin els sud-americans, agafa, sobre el color d'ossos de la seva pedra, un to tirant a taronja, d'escenografia. (*Les escales de Llevant*, pàg. 214.)

MONOTONIA

Tel Aviv

Tel Aviv no té llegenda, ni història, ni passat; les seves arrels són superficials. És una ciutat molt jove –es troba pràcticament en la infantesa. Sobre uns inhòspits sorral, davant una platja llarga i oberta, molt poc profunda, sobre la qual el mar romp amb un soroll de vegades infernal, s'hi ha produït una gran concentració de vida humana d'un paroxisme molt agitat.

Milà.

ARXIU

La ciutat és una interminable juxtaposició de cases d'un, dos o tres pisos, blanques, generalment cúbiques, de l'estil anomenat funcional, d'un perfil divers, d'acord amb el que més s'ha anat portant en les revistes d'arquitectura dels últims anys, fetes potser sense amoïnarse massa, atesa la climatologia pretropical, col·locades davant una xarxa profusa de carrers de geometria molt regular. El conjunt potser queda una mica monòton, però el fet és natural. Tel Aviv no té orígens reials, ni feudals, ni eclesiàstics, ni en realitat municipals. És un producte de la necessitat, una concentració ineluctable. No hi ha res sumptuós, ni espectacular, ni palaus històrics, ni estructures monumentals, ni temples famosos, ni aparatosos vestigis del passat. (...)

Un escriptor jueu-americà escriví no fa gaire que Tel Avivi és una espècie de resum de tots els barris jueus burgesos situats entre Brooklyn i Varsòvia –s'entén, de la Varsòvia anterior a la destrucció que sofrí en el curs de l'última guerra general. És molt veritat. Tel aviv copia carrers, més o menys amples, urbanismes, formes i detalls de tot arreu, sobretot de l'Europa central, però aquestes còpies són més aviat anodines i més aviat glacials. Hi ha potser una poca gràcia intrínseca probablement a causa de la pressa amb què tot s'ha hagut de portar a cap. (*Les escales de Llevant*, pàgs. 476-477.)

SENSE COMPLIMENTS

Corfú

El Corfú actual és una ciutat grega, però el seu aspecte exterior és el d'una aglomeració veneciana sense literatura ni compliments. És possible de veure en l'Adriàtic, en la seva base, la romanitat. Ara, els aspectes tangibles i reals són els que hi deixà la república comercial de Venècia. ¿Els eslaus que habiten aquestes costes, hi han fet alguna cosa? ¿Hi faran mai res? Deixem-ho córrer. Els qui vindran ho veuran. És una ciutat molt marinera. És posada sobre una llenca de terra que avança canal endins –vull dir el canal que fa l'illa amb la terra ferma. Té el mar a totes dues cares. Arribant-hi pel nord, apareix una cara; de l'altre cantó, l'aspecte és completament diferent. Semblen coses deslligades. Les dues depressions estan unides, en la seva part més alta, per una plaça d'unes proporcions meravelloses, porticada d'un cantó, amb el palau reial al fons, i oberta sobre el mar en els altres dos cantons. A l'extrem de la llenca, sobre el mar, hi ha una fortalesa anacrònica, massissa i complicada, d'escàs estil, de l'època que els militars protaven perruques i guanyaven unes batalles sense gaire malícia, de carnaval. (*Les escales de Llevant*, pàgs. 274-275.)

VULGARITAT

Buenos Aires

En aquesta ciutat de limitació incerta, de vulgaritat tan continuada, l'interès es troba en els detalls, exactament en els espais limitats, en els racons –alguns prodigiosos–

produïts generalment per la combinació de l'urbanisme i la botànica. No m'ha agradat mai exagerar. He tractat de mantenir-me sempre en una permanent objectivitat. Si sovint no ho he aconseguit, ha estat per ignorància. No tinc, ni per més anys que hi passés no tindria, una visió total d'aquesta ciutat. És possible d'afirmar, de tota manera, que Buenos Aires, en la

Corfú.

ARXIU

part que podríem dir central, té racons, carrers, perspectives, que suggereixen les més entranyables imatges de les agradables ciutats d'Europa. L'originalitat de Buenos Aires és la seva aclaparadora monotonia, però quan aquest avorriment visual queda superat, deliberadament o per atzar, per una combinació d'urbanisme i de botànica, apareix una gràcia considerable, més aviat severa, que recorda barris de París (Passy, Neuilly), barris moderns

de les ciutats europees residencials, per exemple algunes realitzacions de la Suïssa francesa, per no anar més lluny. (...)

Jo no tinc mitjans per a expressar l'extensió fabulosa de quilòmetres quadrats que cobreix el damer de les *cuadras* el que n'explica la dilatació. La falta absoluta de personalitat l'augmenta a causa de la gran monotonia de tantes *cuadras*, flanquejades de cases que de vegades són de planta baixa o d'un, dos o tres pisos, amb la sorpresa

–rara, però real– d'un edifici una mica més alt. Tot el desori anàrquic, genialoide, personal, de la petita burgesia de la raça llatina és projectat sobre aquesta ciutat. El galimaties arquitectònic és permanent. Enmig d'aquest cafarnaüm –que ha estat qualificat de vital– de vegades apareix un edifici que té una forma orgànica i real. Ara, aquest edifici és també absolutament personal i no té generalment res a veure amb l'arquitectura immediata. L'única cosa orgànica és la cosa personal, i això depèn de les possibilitats i del geni del propietari. Davant aquesta enorme dispersió individual –davant la qual el desordre arquitectònic de Barcelona és un joc de criatures, si s'exceptua l'anarquia de l'acabament de tantes cases, que a Barcelona és delirant–, l'únic element positiu és la botànica, perquè ho oculta i ho tapa. (*En mar*, pàgs. 256-258.)

VIURE-HI

Lisboa

La Lisboa d'aquests últims decennis, la que s'ha produït en els llargs anys de govern del doctor Oliveira Salazar, és una vasta ciutat moderna, elegant, sense aparatositats provincianes, ni còpies de catàlegs d'arquitectura nòrdica, *habitual*, com tot el que ha pogut influir la mentalitat d'aquest home que correspon a un país d'una gran història travessada per factors humanament sensorials i que avui és un país corrent, intel·ligent i normal. Aquesta Lisboa és una aglomeració per a viure-hi agradablement sense grandiositats absurdes, sense estirar més el braç que la màniga, però amb una certa seguretat i una certa conti-

Buenos Aires.

ARXIU

nuïtat. Ara, en aquesta Lisboa dels turistes continua essent la ciutat baixa –la Baixa de Lisboa–, o sigui la del marquès de Pombal, davant l'estuari del Tejo.

A Lisboa, l'estètica moderna sembla plantejada d'una manera prou clara –com en totes les ciutats que tenen un gran passat. La gent ja no va darrera una concepció de la bellesa ideal –com hi anà Stendhal en els seus anys d'Itàlia. Aquesta bellesa ideal fou definida pel nostre gran senyor Milà i Fontanals que era de Vilafranca, dient que la bellesa ideal era l'harmonia vivent. (*Di-recció Lisboa*, pàg. 166.)

ESVENTRADA

Moscou

Han passat uns quants decennis i el Moscou que vaig conèixer ja no existeix en realitat. L'única cosa que n'ha quedat intacta, és el triangle emmurallat amb maons vermells del Kremlin. Al seu voltant es produïa la ciutat camperola de la capital feudal i de l'esclavitud en el camp. Tot plegat ha estat esventrat, destruït i arrasat i hi ha sorgit un nucli central de carrers molt més amples que ha conservat els edificis més grans i n'ha construïts d'altres d'estil més actual però sense exagerar. Sens dubte aquest Moscou antic, bé que no tant com això, perquè cal datar-lo de l'època del formidable incendi amb què els moscovites reberen Napoleó, era incòmode, però tenia una certa gràcia –molta més probablement que la que té avui dia. (*El viatge s'acaba*, pàgs. 231-232.)

BARREJA

El Caire

El Caire és una població sensacional, perquè al meu entendre és una barreja de riquesa i de pobresa, d'enorme pobresa absolutament sorprenent. Hi ha hotels amb els quals ben pocs dels d'Europa es poden comparar, fets a l'època anglesa. N'hi ha d'altres, de menys aparositat, que són prou bons. Hi ha museus prodigiosos, de l'art del país, que és impressionant. Aquests museus sempre fan l'efecte que no exposen una gran quantitat de les riqueses que posseeixen. En la vida antiga del Mediterrani, Egipte és un país importantíssim per la quantitat d'obres d'art que, amb l'Orient, projectà sobre Grècia, primer sobre Creta i Xipre, i després directament. Aquest fenomen és considerable i és impossible de desconèixer-lo. Els carrers i les places del Caire contenen obres de l'art egipci extremament importants. (*Itàlia i el Mediterrani*, pàg. 607.)

Moscou.

ARXIU

MELODRAMA

Rio de Janeiro

Jo, modestament, diria que aquest és un paisatge gros, d'una singularitat geològica descomunal i deixaria les qüestions de la bellesa per a ocasions i formacions més plàcides, modestes, corrents i en certa manera més vulgars. Aquest paisatge de la badia de Rio de Janeiro és un considerable espectacle, un tros d'escenografia natural molt aparatós i important. És quelcom desusat, estrany, sorprenent, fenomenal. És un fantàstic melodrama petri, una naturalesa descordada, un prodigi de naturalisme desbocat. Afegiré que és un paisatge digne de la ploma dels millors escriptors dels paisatgisme romàntic. ¡Ah, si Chateaubriand hi hagués passat! Però per a arribar a la bellesa li falta molt poca cosa, però difícil d'obtenir al meu modest entendre: una mica d'intimitat, una mica de cordialitat, una espurna de gràcia. (*En mar*, pàg. 189.)

Nova York.

ARXIU

FASCINACIÓ

Nova York

Després de sis dies de córrer per Nova York sense parar un moment, dormint poc, anant de la Seca a la Meca sense reposar, us envaeix una estranya sensació de cansament. La fatiga, certament, no acaba pas per desfer-vos els ressorts de la curiositat,

ni de bon tros. La curiositat es manté viva, perquè la ciutat té una fascinació que avui potser seria difícil de trobar en qualsevol altra de la nostra concepció. (Per aclarir aquest punt diré que a mi personalment no m'han interessat, en principi, mai les ciutats exòtiques, situades a l'atra banda del nostre sistema cultural.)

Durant els primers dies, aquesta curiositat es concentra en el que la ciutat té de més espectacular i grandiosos. Després, tot això passa a segon terme. Després es descobreix

que ací hi ha milions de persones que estan orgulloses de la urbanització de la ciutat, de les seves impressionant estructures verticals, però que això, precisament pel fet d'haver-se convertit en pura normalitat, afecta poc la vida general de la gent. Diré també, tot passant, que els americans estan positivament contents –parlo, és clar, d'una gran majoria– de la civilització que han creat, de les institucions que els regeixen –malgrat totes les tares que tenen– i del lloc

on han arribat. Aquest és un dels punts de diversificació més visibles existent entre Europa (excloent Anglaterra) i aquests Estats. A Europa, els descontents estan en majoria. Ací és el contrari. Això dóna un color, una vida, un optimisme a la vida americana, que a Europa no existeix. (*Les Amèriques*, pàg. 197.)

Lluís Bonada